

מערכת החינוך 2030

חיזוק הקשר בין מערכת
החינוך לבין ההורים |
תמונת המצב בנושאים
המאפיינים את הקשר

תוכן עניינים

חיזוק הקשר בין מערכת החינוך לבין ההורים | תמונת המצב בנושאים המאפיינים

1. את הקשר.....

1. מבוא..... 3

2. תובנות רוחביות מרכזיות..... 4

3. פירוט תמונת המצב בנושאים פדגוגיים..... 6

6. תכניות לימודים ופעילויות בבית הספר.....

8. תמיכה בלמידה וחינוך בבית.....

9. הערכת התלמיד.....

4. פירוט תמונת המצב בנושאים חברתיים-רגשיים-התנהגותיים..... 11

11. סוגיות רגשיות / חברתיות משמעותיות של הילד.....

12. אקלים בית ספרי ומשמעת.....

14. התמכרויות ומצבי סיכון.....

16. נושאים הקשורים לבריאות ול-Well-Being הכללי של הילד.....

5. פירוט תמונת המצב בנושאי אוכלוסיות מיוחדות..... 19

19. ילדים עם צרכים מיוחדים.....

20. אוכלוסיות ייחודיות נוספות.....

6. פירוט תמונת המצב בנושאים מינהליים..... 22

22. שיבוצים.....

24. תשלומים.....

26. חופשות.....

26. תשתיות.....

1. מבוא

כחלק מהעבודה המחקרית שבוצעה במסגרת התהליך לגיבוש תכנית לשיפור הקשר של הגורמים במערכת החינוך עם ההורים, בוצע ניתוח של הנושאים המפורטים סביבם מתקיים הקשר בין המערכת לבין ההורים. מטרת ניתוח זה הייתה הצגת תמונת המצב והפערים והמתחים בינה לבין ציפיות ההורים בכל אחד מהנושאים, על מנת לאפשר בהמשך קבלת החלטות מושכלת לגבי גבולות המעורבות הרצויים של ההורים על ידי משרד החינוך בכל אחד מהם.

המסמך כולל שני חלקים:

- 1) ריכוז תובנות רוחביות מרכזיות
- 2) ניתוח מפורט של כל נושא.

הנושאים מחולקים לארבע קבוצות שונות, בהתאם לחלוקה עליה הוחלט בצוות ההיגוי של הפרויקט בחודש ספטמבר 2019:

- 1) נושאים פדגוגיים – תכניות לימודים ופעילויות בבית הספר, תמיכה בלמידה ובחינוך בבית, הערכת התלמיד
- 2) נושאים חברתיים-רגשיים והתנהגותיים – סוגיות רגשיות / חברתיות משמעותיות של הילד, אקלים בית ספרי ומשמעת, התמכרויות ומצבי סיכון, נושאים הקשורים לבריאות ול-well-being הכללי של הילד.
- 3) אוכלוסיות מיוחדות – ילדים עם צרכים מיוחדים, אוכלוסיות ייחודיות נוספות.
- 4) נושאים מנהליים – שיבוצים, תשלומים, חופשות תשתיות.

הניתוח של כל נושא כולל את ההיבטים הבאים:

- 1) תמונת המצב "דה יורה" במערכת החינוך, על בסיס:
א. סקירת החקיקה וחוזרי המנכ"ל.
ב. מיפוי סמכויות ותפקידים של הזירות השונות במערכת החינוך: מטה משרד החינוך, המחוזות, הרשויות המקומיות ומוסדות החינוך (על סמך עבודה קודמת של האגף).
- 2) מהלכים ותכניות הקיימות בישראל (ראשוני בלבד, יש להשלים מתוך ניתוח תמונת המצב המשרדית שמבצע האגף).
- 3) תמונת המצב בקרב ההורים, על בסיס ניתוח שיח הורים ברשת¹

¹ חשוב לציין שמילות המפתח בהן נעשה שימוש לאיתור השיח נתנו דגש ל בית הספר. לכן, ייתכן ששיח בנושאים השונים שעסק באופן כללי במערכת החינוך או במשרד החינוך לא אותר.

2. תובנות רוחביות מרכזיות

חלק מהמתחים שבין ההורים לבין המערכת נוגעים לסוגיות מערכתיות, שאינן קשורות למערכת היחסים ביניהם, אך מפריעות להורים ולכן גוררות את מעורבותם

המתחים יכולים להתקיים בין ההורים לבין הרמות השונות של המערכת:

- **ברמה כלל ארצית** – ישנם הורים המוטרדים מסוגיות לאומיות רוחביות, כגון תכני הלימוד המועברים בכיתות (מיושנים, מטלות רבות מדי ולא מותאמות לתלמיד, הדתה וכד'), מכיתות צפופות, מהתשלומים הגבוהים, ממדיניות שנתפשת על ידי ההורים כחריגה לסמכויות הוריות (לדוגמה בכל הקשור לנושאי החיסון) וממדיניות לאומית בכל הנוגע להתמודדות עם צרכים מיוחדים. במקרים מסוימים ההתנגדות מגובה בפעילות של ארגוני ההורים, או אף מובלת על ידיה כמו במקרה של מבחן המיצ"ב.
- **ברמה היישובית** – בעיקר בנושאים מינהליים כמו שיבוצי תלמידים ומורים ואיכות מתקני הלימוד (מחסור במיזוג, רמת היגיינה נמוכה בחדרי השירותים ועוד).
- **ברמת המסגרת החינוכית** – בנושאים הקשורים להתנהלות ספציפית של בית הספר, כמו רמת משמעת נמוכה שמעודדת אלימות.

לעיתים קרובות, נושא מסוים יכול להיות מושפע מהמדיניות וההתנהלות של מספר גורמים.

באופן טבעי, המתחים שבין ההורים לבין המערכת מחמירים כאשר מדובר בסוגיות פרטניות הקשורות לילד הספציפי שלהם, בעיקר סוגיות חברתיות – רגשיות

נראה כי במרבית המקרים ההורים המתערבים הם ההורים לילדים שמלכתחילה פגיעים וחלשים יותר. כאשר התלמיד חזק ומקובל בכיתה, שומר על קשר טוב עם מוריו ומצליח בלימודים, ההורה יהיה מעורב פחות. כאשר מדובר בתלמיד חלש, הסובל מהתנכלויות, הפרעות התנהגות וכדומה, אז רמת ההתערבות תהיה גבוהה יותר. במקרים אלה, עולים חיכוכים לעיתים לאו דווקא בשל מדיניות בעייתית, אלא בשל אוזלת יד והיעדר נכונות, כלים והכשרה מתאימים של הצוות החינוכי לאתר ולטפל בבעיות. כלומר, מתחים עשויים להיווצר גם במקרים בהם דווקא קיימים מדיניות שמיטיבה עם ההורים או עם הילד ומאמצים של הרמות האחרות במערכת, למשל במקרים של אוכלוסיות מיוחדות.

לכן בכל פעילות שמיועדת להקטנת המתחים יש לבחון שני רבדים: הן המדיניות (והתקשור שלה להורים) והן היישום של המדיניות בפועל והרלוונטיות שלה לשטח.

הצוות החינוכי לעיתים קרובות נאלץ להתמודד בעל כורחו עם הפערים שבין קובעי המדיניות לבין ההורים, אך לעיתים הוא מוקד הבעיה מבחינת ההורים

ההורים רואים במורים כשליחם האישי למטרות חינוך ושמירה על התלמיד, אך סבורים כי הם סובלים מבעיית נציג קלאסית בה המורים למעשה מצויים בניגוד עניינים בין האינטרסים של ההורה (מה ללמד את

הילד, איך לשמור על רווחתו לאורך שעות היום, סיפוק הגנה) לבין האינטרסים של המורה עצמו ושל משרד החינוך (לימוד תכנים שמוכתבים על ידי משרד החינוך, ניהול כיתה גדולה, הרצון לנהל את העניינים בכיתה ולא לאפשר להורים להתערב בסגנון ותוכן הלימוד). נראה כי "בעיית נציג" זו יוצרת משבר אמון שמוביל לחוסר תקשורת המוביל לחיכוכים חוזרים ונשנים.

במקרים אחרים, ההורה מבקש לקחת חלק פעיל בחינוך ילדו ודאגה לרווחתו גם בזמן בית הספר בעוד שהצוות החינוכי מרגיש כאילו ההורה פולש לאוטונומיה שלו כסמכות לגבי הילד. הדבר יוצר קצר תקשורת, חוסר שיתוף פעולה ו"התכנסות" במחנות בה כל צד מגבה את הצד שלו ומאשים את הצד השני בפגיעה בילד.

חשוב לציין כי קיימת שונות בין בתי הספר, המוכתבת על ידי הצוות החינוכי, כך שבית ספר אחד יכול לקבל שבחים מדהימים על יחסו לתלמיד בעל צרכים מיוחדים בעוד בית הספר המקביל אליו בעיר מקבל תלונות בדבר חוסר היחס של הצוות החינוכי.

ישנם מספר נושאים בהם לא אותרו מתחים מיוחדים בין המערכת

נראה כי בכל הקשור לפעילויות בית ספריות, קיים פוטנציאל רב למערכת בשיתוף של הורים. להבדיל מנושאים אחרים, השיח של ההורים בנושא ברובו ניטרלי או אף חיובי, וכולל הורים רבים שפונים אל קהילת ההורים ומבקשים לחלוק מידע ולשתף לגבי פעילויות חינוכיות, מערכי שיעורים והפעלות לילדים ובכך הם למעשה ממצבים את עצמם.

גם בנושאים הקשורים להדרכה ולהכוונה של הורים – בין אם בהיבט של תמיכה בלמידה וחינוך בבית ובין אם בהיבט של חינוך לאורח חיים בריא או לנושאים אחרים הקשורים ל-well-being של הילד – לא נמצאו חיכוכים מיוחדים (והם גם לא ממש הופיעו בשיח של ההורים ברשת). יש לציין שבנושאים אלו עשויה להיות משוכה הפוכה דווקא: תחושת חוסר רלוונטיות של מערכת החינוך.

3. פירוט תמונת המצב בנושאים פדגוגיים

תכניות לימודים ופעילויות בבית הספר

נושא התכנים, הכולל תכניות לימודים ופעילויות בבית הספר, הוא אחד המשמעותיים ביותר בקשר בין ההורים לבין מערכת החינוך. עם זאת, בעוד שנושא תכניות הלימודים מלווה בעיקר במתחים ובמחלוקות הנובעים מפערים בתפישות העולם של הצדדים, נושא הפעילויות הוא דווקא נושא בו קיים פוטנציאל רב לחיזוק הקשר בין ההורים לבין מערכת החינוך.

תכניות הלימודים

תכני הלימוד נקבעים בעיקר על ידי משרד החינוך, שבתחומי אחריותו נכללים בין היתר: הגדרת היעדים ותכניות הלימודים לפעילות הפדגוגית-לימודית במוסדות החינוך, הטמעה ופיקוח על תכניות הלימודים (על ידי מדריכים ארציים ומפמ"רים בהתאמה), קביעת קריטריונים ואישור של תכניות לימודים נוספות (תל"נ) ופיקוח עליהן, והכנת מאגרי פעילויות, מערכי שיעור ושיטות הוראה.

עם זאת, לכל השחקנים האחרים במערכת – המחוז, הרשות המקומית והמסגרת החינוכית – ישנה השפעה לא מבוטלת על תכני הלימוד. למשל:

- מחוזות המשרד עוסקים בין היתר בפיקוח פדגוגי תוכני על הפעלת תכניות לימודים על ידי המפקח הכולל, ובסיוע לגננת ולמנהל באיתור ובהתאמת מערכי שיעור ושיטות למידה והוראה על ידי המפקח.
- הרשויות המקומיות בין היתר מגבשות תפישה חינוכית עירונית וקובעות קריטריונים לאישור תל"נ ברשות.
- מוסדות החינוך בין היתר מגדירים תפישה ועקרונות פדגוגיים למוסד, מכינים מערכי שיעור וחומרי לימוד, ומבצעים פעילות הוראה ולמידה לפי תכנית הלימודים או התל"נ וחומרי הלימוד.

באופן עקרוני, הרגולציה מאפשרת להורים להשפיע על תכניות ההשלמה ועל התל"נ בכפוף לאישור משרד החינוך:

- סעיף 6 לחוק חינוך ממלכתי מאפשר להורים להציע תכנית השלמה אחרת מזו שנקבעה על ידי השר, כאשר תכנית ההשלמה היא בהיקף של עד 25% מתכנית הלימודים הבסיסית. כמו כן, סעיף 8 לחוק מאפשר להורים לרכוש תכנית לימודים נוספת בכפוף לאישור משרד החינוך (תכנית המועברת בנוסף לתכנית הלימודים הבסיסית). תקנות החוק מגדירות את תהליך האישור של התכניות, המלווה לאורכו בקבלת חוות דעת של גורמים מרובים.
- התייחסות נוספות לנושא קיימת בחוזר מנכ"ל י"ז המוקדש לקשר עם ההורים. החוזר אמנם מציין כי יש להציג להורים תכניות חדשניות שבית הספר מתכוון לפתח באמצעות יום מיוחד להצגת תכניות הוראה, או לחלופין להזמין הורים פעם בשנה ליום פתוח, אך מגביל מראש את זכותם להביע דעה: "על ההורים לתת

אמון בבית הספר ולאפשר לו ליישם את תפישתו הפדגוגית בלי שהצוות יצטרך להתנצל או להסביר חדשות לבקרים מדוע אין מלמדים את הילדים בשיטות שההורים למדו על פיהן בהיותם תלמידים".

בפועל, ניתוח שיח ההורים ברשת מראה כי ישנם לא מעט הורים המרגישים שאין להם יכולת להשפיע על תכניות הלימודים ושאינם להם אפשרות לערער על תכנים לא הולמים או היעדר של תכנים נדרשים. להורים רבים מעורבות גבוהה בנושא התכנים והנושאים אותם לומדים הילדים בבית הספר, הם מרגישים חלק אינטגרלי ממערכת החינוך של הילד ואינם מוכנים לקבל תכנים המוכתבים ממוסד החינוך ונוגדים את צו מצפונם או תכנים שאינם מותאמים ורלוונטיים. חוסר שביעות הרצון שלהם יכול לגעת בנושאים מגוונים: תחושה כי מקצצים שעות לימוד במקצועות חשובים, רתיעה מהכנסת תכנים בעלי אופי יהודי לתכנית הלימודים הממלכתית, או חוסר רלוונטיות של תכני הלימוד: תכנים מיושנים, היעדר חינוך פיננסי, היעדר חינוך לחדשנות וכד'.

בתוך כך, רוב הטענות מתייחסות ישירות למשרד החינוך שהוא הגוף האחראי על תכני הלימוד. גורם נוסף אליו מתייחסים ההורים, אם כי בפער גדול, הוא המורים שלטענתם חוטאים לתפקידם ומעבירים לילדים תכנים שאינם מקדמים אותם.

יש לציין כי לפי הספרות המחקרית, הקשר בין מעורבות להישגים חזק יותר כאשר קיימת הלימה בין ערכי הבית לבין ערכי בית הספר. לפי תיאוריית ההזדהות והערות (פרידמן ופישר, 2002), הזדהות עם תרבות בית הספר ודרכי פעולתו, הבאות לידי ביטוי במטרות ובערכים של בית הספר מנבאת מעורבות פעילה. כאשר ההזדהות נמוכה עלולים להיווצר דפוסים שונים של התייחסות ההורים אל בית הספר, ובעיקר ניכור, הימנעות או מעורבות יתר.

פעילויות בית-ספריות

לצד התרומה של מעורבות ההורים בפעילויות הבית-ספריות (הרצאות, טיולים, פעילויות תרבות וכד') למסגרת החינוכית ולהעשרת התלמידים, **הדבר יכול לסייע להורים המעוניינים בכך להיות שותפים לתהליכי הלמידה של ילדיהם ולהוות חלק מהקהילה החינוכית.** ניתוח השיח ברשת מראה כי השיח בנושא ברובו ניטראלי או אף חיובי, וכולל הורים רבים שפונים אל קהילת ההורים ומבקשים לחלוק מידע ולשתף לגבי פעילויות חינוכיות, מערכי שיעורים והפעלות לילדים ובכך הם למעשה ממצבים את עצמם.

רק במיעוט מהמקרים, ההורים מוחים לגבי פעילויות במסגרת בית הספר, למשל אם לטענתם הפעילויות לא מתאימות לגילאי הילדים (למשל פעילויות ביום השואה), נוגדות את אורח חיי ההורה (למשל קבלת ספר תורה), או מתנהלות בצורה לא תקינה (למשל טענות על מורה שסירב לאפשר לתלמיד לצאת לטיול שנתי מכיוון שלא הביא הורה מלווה). במקרים אלה חלק מהטענות מופנות למשרד החינוך.

חוזרי המנכ"ל מתייחסים לצורך לעדכן את ההורים וגם לקבל את אישורם במקרה של פעילויות מיוחדות, וכן מעודדים את המסגרות החינוכיות להשתתפות של ההורים בתכנון ובהוצאה לפועל של הפעילויות הלימודיות. למשל, סטנדרט 6 מפרט דוגמאות לפעולות שניתן לנקוט למיסוד שותפות עם ההורים, כמו לדוגמא שיתוף ההורים בבניית תכנית אישית לילדם במידת הצורך, הפעלת סדנאות משותפות להורים, לתלמידים ולצוות

החינוכי ועוד. דוגמא נוספת היא חוזר מנכ"ל "החינוך לאמנויות ופעילות סל תרבות ארצי – היבטים פדגוגיים וארגוניים", שממליץ שבעת שבית הספר מתכנן את המופעים ואירועי התרבות, הוא יסתייע בשותפים מקרב התלמידים, ביו"ר ועד ההורים או בנציג ההורים.

עם זאת, השיתוף של ההורים בנושא נשאר גם בחוזרי מנכ"ל אלה בגדר המלצה, ותלוי בנכונות של הצוות החינוכי. פעילות הורים בבית הספר כמו כניסה לכיתות, פעולות הוראה והסברה שונות וכן וחלוקת חומר, צריכה להיעשות רק באחריות המנהל ומחייבת את אישורו לכך מראש (חוזר מנכ"ל "אחריות המנהל על פעילות ההורים בבית הספר").

יש לציין כי בנוסף משרד החינוך מצהיר כי הוא מעודד בתי ספר להפוך לבתי ספר קהילתיים במסגרת קול קורא לבתי הספר – בתי ספר קהילתיים-על יסודיים (מאת חנה ארז, המפקחת הארצית)². המסמך מעודד את בתי הספר להפוך לבתי ספר קהילתיים, ומפרט מספר תנאים בהם יש לעמוד כדי לקבל הכרה זו – ביניהם, קיום מפגשים תקופתיים בין הנהלת בית הספר לוועד ההורים המוסדי, מועצת התלמידים וגורמים בקהילה; הקצאת משאבים לקידום החינוך הקהילתי וקיום קשרים ושותפויות עם גורמי הקהילה והרשות; עידוד ההורים להיות שותפים, פעילים ולהציע יוזמות חינוכיות וקהילתיות ועוד. למרות שמבנה בית הספר הקהילתי גמיש באופן יחסי, העיקרון המשותף לכלל בתי הספר הקהילתיים הוא שילוב ההורים והתושבים בו, והפיכתם למעורבים בעשייה החינוכית-קהילתית.

תמיכה בלמידה וחינוך בבית

המחקר מראה קשר בין הישגי התלמידים לבין תכניות לקידום מעורבות הורים המתמקדות בלמידה בבית. לפי הספרות המחקרית, תפישות התלמידים לגבי המידה בה הוריהם מתעניינים בהם ובחיי בית הספר שלהם יכולות להשפיע על התפישות שלהם לגבי ערך החינוך, על המטרות שהם מציבים לעצמם ועל המאמץ שהם משקיעים בלמידה, מה שמשפיע בתורו על ביצועיהם ועל המוטיבציה שלהם להצליח בבית הספר. הקשר בין מעורבות להישגים חזק יותר כאשר ההורים ובית הספר עובדים יחד כדי ליצור סביבת למידה תומכת באופן כולל, ונראה כי ההורים לא צריכים להשקיע זמן רב או להחזיק בידע מסוים, אלא להביע עניין ומחויבות אמיתיים.

בהתאם לכך, גם תכניות מדיניות לאומיות בעולם, נותנות דגש לסיוע של ההורים בתהליך החינוכי המתבצע מחוץ לבית הספר. ישנן מדינות המכירות בהשפעות ההדדיות של המסגרת החינוכית ושל הבית על הילדים, ומתייחסות להורים כאל שותף טבעי, ולעיתים אף כמחנך הראשוני והמתמיד ביותר של הילד. בהמשך לכך, הן מתייחסות באופן ספציפי לצורך בחיבור בין הלמידה בבית לבין למידה בבית הספר, כולל לחשיבות שביצירת סביבת למידה תומכת, הצבת שאיפות גבוהות, וניצול התרומה השונה ששני הצדדים יכולים לספק.

בניגוד לכך, המדיניות בישראל אינה מקדמת היבט זה והוא כמעט שאינו בא לידי ביטוי ברגולציה של משרד החינוך לגבי הורים. האזכורים הקיימים מתייחסים לשיעורי הבית בלבד, שהינם באחריות המסגרת החינוכית

² לא נמצא חוזר מנכ"ל בנושא, ולכן סוכם לכלול את הקול הקורא במסמך זה

שקובעת לעצמה מדיניות בנושא. במסגרת גיבוש המדיניות הבית-ספרית, על בית הספר לקיים מפגשים אחדים עם נציגי ההורים כדי לדון בנושא, ובנוסף עליו לעדכן את ההורים על המתרחש.

למשרד החינוך גם לא קיימת פעילות מערכתית בנושא, אך קיימים במערכת החינוך מספר מהלכים נקודתיים לקידום התמיכה של ההורים בתהליך הלמידה. למשל, משרד החינוך מפעיל את התכנית "ספריית פיג'מה עבור ילדים בגילאי הגן עד כיתה ב', המעודדת הורים לקרוא לילדיהם ספרים ולנהל שיח עליהם. דוגמא נוספת הקיימת ברשויות מקומיות שונות היא תכנית הדרי"ם, שבמסגרתה נערכים מפגשים המעניקים להורים כלים ליצירת אווירה תומכת לימודים בבית.

נראה כי גם בעיני ההורים לא קיימת שותפות פדגוגית, וכי העשייה החינוכית הביתית מקושרת לכישלון של המערכת, מה שמעיד על חוסר אמון בה וביכולותיה. ניתוח שיח ההורים ברשת מציף את נושא שיעורי הבית, אם כי בהיקף לא גדול. ישנם הורים החשים מורת רוח ותסכול מכמות המטלות לבית שמקבלים ילדיהם על ידי הצוות החינוכי. לטענתם, המטלות האלו נופלות בסופו של דבר על כתפי ההורים ועל כן הם מבקשים לצמצמן. הורים אחרים טוענים שמערכת החינוך במתכונתה הקיימת אינה מאפשרת לתלמידים למצות את הפוטנציאל המלא שלהם בגלל אופי לימוד מיושן ומטלות שאינן רלוונטיות לרוח התקופה, וכן שאינה יודעת לזהות את צרכי התלמידים ולבצע התאמה אישית. בהמשך לכך, הם פועלים באופן אקטיבי להעשיר את ילדיהם בתכנים שלדעתם המערכת אינה מספקת (למשל אם שלקחה את בנה למצעד הגאווה במקום יום לימודים על מנת ללמד אותו על סובלנות וקבלת השונה). במקרה הקיצון נמצאים הורים שהוציאו את ילדיהם ממערכת החינוך לטובת חינוך ביתי.

הערכת התלמיד

נושא ההערכה מתחלק לשני היבטים: ההערכה הבית-ספרית (מבחנים, עבודות, תעודות וכד') וההערכה החיצונית (מיצ"ב, מבחני בגרות וכד').

על היבט ההערכה הבית-ספרית אחראיים מוסדות החינוך, המבצעים מדידה והערכה של ההישגים הפדגוגיים-לימודיים במוסד החינוך. הנושא בא לידי ביטוי ברגולציה של משרד החינוך לגבי הורים במספר חוזרי מנכ"ל המנחים **לשתף את ההורים:** בתי הספר נדרשים לקיים אספת הורים כיתתית שבה ניתן לדון על נושאים כמו מבחנים, דרכי הערכה אלטרנטיביות וכד' ולהיוועץ בהורים בכל הקשור לשימוש בדרכי הערכה שונות מהמקובל. כמו כן, על בתי הספר לקיים ימי הורים לשיחה אישית בין המחנך להורה על מצבו של התלמיד שבה ידונו בין היתר בהישגיו הלימודיים. בניתוח שיח ההורים ברשת כמעט שלא נמצאו אזכורים לנושא זה, כך שנראה שלא מדובר במקור מתח נפיץ.

על היבט ההערכה החיצונית אחראי מטה משרד החינוך, המבצע פעולות להערכת הישגים לימודיים של תלמידים (בחניות בגרות, עבודות חקר וכד') וקובע סטנדרטים וכלים למדידה ולהערכה של מסגרות פדגוגיות, לדוגמא המיצ"ב.

בניתוח שיח ההורים ברשת כמעט שלא נמצאו אזכורים גם לנושא זה, כך שנראה שאינו מהווה מקור מתח משמעותי יומיומי עבור ההורה הבודד. יחד עם זאת, מבחן המיצ"ב הוא מרכזי בתודעה הציבורית המובלת על ידי ארגוני ההורים בתקופה הרלוונטית בשנה. במהלך שנת 2019, קרא הארגון היציג פורום וועדי ההורים היישובים להחרים את מבחן המיצ"ב, בהיותו "מדד מעוות ומסולף השואב את מרב המשאבים הבית ספריים". בתוך כך, קרא הפורום לא לשלוח את הילדים לבחינות, ונראה כי ברשויות מסוימות אכן נענו לקריאה ולא שלחו את הילדים לבית הספר.

4. פירוט תמונת המצב בנושאים חברתיים-רגשיים- התנהגותיים

סוגיות רגשיות / חברתיות משמעותיות של הילד

נושא זה ממוקד בסיטואציות חברתיות או אישיות רגישות, שיכולות להיות קשורות ללחצים לימודיים (כמו מעברים בין מסגרות, מבחנים וכד') או קשיים לא לימודיים (כמו השתלבות חברתית, התמודדות עם גיל ההתבגרות וכד'), כאשר עיקר המתח מתייחס לסוגיית רמת האחריות של בית הספר וצוותי החינוך לטיפול בקשיים אלו.

הספרות המחקרית מראה כי מעורבות הורים במוסד החינוכי והידברות בין שתי המערכות יכולה לשפר היבטים חברתיים בחיי הילדים: הרחבת הכישורים החברתיים והרגשיים והסתגלות לחברה בתקופות מאוחרות יותר, תחושת שייכות, שיפור הדימוי העצמי ועוד.

לצד יתרונות אלה, יש לציין שקיימות עדויות לכך שכל עוד ההורים סבורים כי לילדם טוב בבית הספר וכי בית הספר ממלא את תפקידו החינוכי כראוי, אין הכרח במידה גבוהה של מעורבות מצדם. לעומת זאת, ההורים יגנו על הילד בכל פעם שירגישו כי נעשה לו עוול או כי הוא מוזנח. מחקר של ראמ"ה תומך בכך: ניתוח רגרסיה שבוצע לבחינת הגורמים המשפיעים על מידת שביעות הרצון של ההורים בבית הספר, הראה כי שביעות הרצון של ההורים מוסברת בעיקרה על ידי גורמים הנוגעים לקשר שבין בית הספר לתלמיד, ורק לאחר מכן לקשר שבין בית הספר להורים.

בהתאם לכך, ניתוח שיח ההורים ברשת מראה כי הסוגיות הרגשיות העיקריות המעסיקות את ההורים נוגעות לסיטואציות חברתיות חריגות אותן חווים ילדיהם, כמו חרם ונידוי. רוב השיח מופנה כלפי הצוות החינוכי הבא במגע עם יומי עם התלמיד, כמו המחנכים, המורים והמנהלים, בהיותם אמונים על זיהוי קשיים חברתיים אותם חווים הילדים במסגרת הדינאמיקה הכיתתית. במוקד השיח עומד חוסר האמון של ההורים בצוות החינוכי ואוזלת ידו בכל הקשור לפתרון בעיות חברתיות בכיתה. הורים רבים מביעים תסכול מחוסר היכולת שלהם לסייע לילדיהם, ומרגישים צורך להתערב בנעשה במסגרת החינוכית, לאחר שזו לא הצליחה לתת מענה אפקטיבי לילדיהם. במקרים חמורים יותר ההורים אף תופסים את המערכת כחלק מהבעיה. רק במקרים מועטים ההורים שיבחו את הצוות החינוכי ביחס לתמיכה בילדם ברגעים קשים.

כלל הרמות הארגוניות של מערכת החינוך מפעילות מנגנונים שנועדו לתת לתלמידים מענה לסוגיות רגשיות. ראשית, משרד החינוך מפעיל מערך שירותים פסיכולוגיים-ייעוציים:

- אגף שפ"י אחראי בין היתר על קביעת עקרונות ומפתחות להקצאת שירות פסיכולוגי חינוכי, פיתוח תכניות התערבות בתחום ועוד. יצוין כי מדובר בגוף חיצוני שאינו אמון על מעקב שוטף אחר צורכיהם הפסיכולוגיים

של התלמידים, אלא מוסדות החינוך הם אלה שאחראים על זיהוי הצרכים והעברת הטיפול לייעוץ חינוכי ושירות פסיכולוגי במידת הצורך. כמו כן, פורטל ההורים של המשרד מנגיש להורים ולתלמידים מידע אודות התמודדויות עם קשיים רגשיים נוספים כמו זהות מגדרית, מיניות נורמטיבית ועוד.

- דמות מפתח במוסד החינוך אותה ראוי לציין בהקשר זה היא היועץ החינוכי, האמון בין היתר על סיוע לתלמידים בהתמודדות עם תהליכים התפתחותיים, מצבי לחץ ומשברים בלתי צפויים. היועץ הוא מורה בעל רישיון ייעוץ, הכפוף מקצועית לאגף שפ"י, אך כפיפותו הפדגוגית-מנהלית היא למנהל בית הספר.
- עוד יצוין תפקידן של הרשויות המקומיות בהקשר זה, האחראיות על ניהול ומימוש שירותים פסיכולוגיים חינוכיים (קביעת זכויות, הפעלת תכניות התערבות וכד') וכן על הדרכה והטמעה של תכניות ייעוץ חינוכי.

החשיבות שמשרד החינוך רואה במתן תמיכה רגשית לתלמידים והוריהם, באה לידי ביטוי גם במספר חוזרי מנכ"ל:

- **החוזרים העוסקים בסוגיות הרגשיות-חברתיות הקשורות ללימודים, מנחים לשתף את ההורים בצמתים משמעותיים בחיי הילד ולדווח להם במקרה של זיהוי מצוקה רגשית הדורשת טיפול.** כך לדוגמה, תקופות של מעברים בין מסגרות חינוכיות מתאפיינות באי-ודאות וחרדה לא רק אצל הילדים אלא גם אצל ההורים. לפיכך, תקופות רגישות אלה דורשות הכלה והתייחסות מיוחדת שיכולה להתבטא בקיום מפגשים בהם ההורים יוכלו לקבל מענה לשאלותיהם (חוזרי המנכ"ל "מעברים – רצף חינוכי מהגן לבית הספר"; "הדלגת ילד לכתה א"). יודגש כי מצבים רגשיים אלו, המופיעים כחלק "ממהלך החיים הרגיל" של הילד אינם מועלים על ידי ההורים המתבטאים ברשתות החברתיות, כפי שעולה מניתוח השיח ברשת.
  - **נראה שישנם מאמצים מצד המשרד לתת לתלמידים ליווי רגשי גם בסוגיות רגשיות-חברתיות קשות.** כך לדוגמה, בחוזר המנכ"ל "אקלים חינוכי מיטבי והתמודדות מוסדות חינוך עם אירועי אלימות וסיכון", ישנה הכרה בפגיעות רגשיות (כמו הצקות, מעשי בריונות, חרם, הפצת שמועות) כמעשי אלימות לכל דבר, המחייבות התערבות ואף דיווח לרשויות במקרה הצורך.
- בפועל כאמור, נראה שבמקרים רבים צוותי החינוך מתקשים ליישם את ההנחיות המובאות בחוזרים אלו.**

אקלים בית ספרי ומשמעת

הספרות המחקרית מראה כי מעורבות הורים במוסד החינוכי יכולה לשפר את האקלים הבית ספרי, כמו גם לסייע בפתרון בעיות התנהגות ולהשפיע על התנהגות חיובית של התלמידים. יוזמות של הורים לפעילויות בתוך בית הספר ועבודה משותפת של בית הספר וההורים תורמות ליצירת אקלים בית ספרי חיובי, שבתורו תורם להגברת המוטיבציה ללמידה ולשיפור הישגים לימודיים, חינוכיים, חברתיים, ערכיים וקהילתיים. בנוסף, מעורבות הורית עשויה להיות הדרך היחידה לפתור בעיות התנהגות משמעותיות בבית הספר.

הרגולציה של משרד החינוך בנושא באה לידי ביטוי במספר חוזרי מנכ"ל, המעודדים את שותפות ההורים בכל הקשור לאקלים החינוכי בבית הספר אך לא מחייבים. החוזר המרכזי בנושא, "אקלים חינוכי מיטבי והתמודדות מוסדות חינוך עם אירועי אלימות וסיכון" (להלן: "חוזר האקלים") מעודד השתתפות של ההורים

בדיוני מדיניות ובקביעת תקנון בית ספרי. דוגמא לבית ספר שיישם את ההנחיות הוא "צמח השדה" במעלה אדומים, בו ההורים היו שותפים לגיבוש תקנון בית הספר, הטמעתו ואכיפתו. בתי ספר קהילתיים, אשר המבנה הארגוני שלהם מאפשר להורים להוות חלק מהנהגת בית הספר ולהתוות את המדיניות, מייצגים תפישה מובהקת לפיה מנהיגות הורית בית-ספרית משמעותית, מקדמת אקלים חיובי.

בנוסף, חוזר האקלים מעודד חשיבה משותפת על דרכים לקידום האקלים החברתי וצמצום האלימות הן באופן כללי והן באופן פרטני כאשר יש לגבש דרכי טיפול בתלמיד ספציפי. גם בנושאי ביקור סדירה ונשירה, ההנחיה היא לבצע פעולות לחיזוק הקשר בין מוסד החינוך להורי התלמידים ולגבש תכנית עבודה שתכלול את שיתוף ההורים (חוזר "מביקור סדיר למניעת נשירה").

עם זאת, כאשר נבחנים נושאים ספציפיים הדורשים הסדרה, ניתן לראות שמקומם של ההורים בקבלת ההחלטות מוגבל. כך לדוגמא, ההחלטה על הכנסת מצלמות למוסד החינוך מתקבלת על ידי צוות ההנהלה והמורים, ואילו ההנחיה ביחס להורים היא ליידע אותם ולרתום אותם לנושא, בין היתר באמצעות קיום דיונים וסדנאות. גם ההחלטה בדבר הכנסת תלבושת אחידה לבית הספר מתקבלת ללא היוועצות עם ההורים, אלא רק בפרטים טכניים כמו סוג התלבושת, צבעה וכדומה.

בעלי התפקידים שנדרשים ליישם את ההנחיות והנהלים לבניית אקלים חיובי ולצמצום האלימות נמצאים בכל הרמות הארגוניות:

- מטה משרד החינוך אחראי על קביעת מדיניות ונהלים מחייבים המפורסמים בחוזרי מנכ"ל, פיתוח חומרים בנושא והפצתם, הכשרת גורמים מקצועיים שסייעו לצוותי החינוך, וכן ניטור ומעקב אחר תופעת האלימות במערכת.
- המחוזות אחראיים על גיוס מפקחים, מנהלים ומדריכים לתהליכי בניית אקלים בטוח וצמצום אלימות ומתן תמיכה וליווי באירועי אלימות חריגים ומורכבים, מעקב אחר דיווחים על אירועי אלימות ברמה המחוזית, הובלת תהליכים לצמצום האלימות במחוז ועוד.
- הרשות המקומית אחראית בעיקר על מתן מענה יישובי לצמצום אלימות וקידום אקלים בטוח והקצאת משאבים לליווי תלמידים שהיו מעורבים באירועי אלימות.
- מוסדות החינוך אחראים על הטמעת ההנחיות ברמה הבית ספרית, לדוגמא באמצעות יצירת תקנון בית ספרי, הקצאת זמן קבוע לקידום הנושא במסגרת שעת חינוך ובמסגרת פעילויות חינוכיות נוספות, מעקב אחר אירועים חריגים וקיום שיחות ברור עם תלמידים המעורבים באירועי אלימות ועוד.

בנוסף, ישנו מעקב אחר מצב האקלים הבית ספרי על ידי ביצוע סקרים. לדוגמא, סקרי הורים המבוצעים על ידי ראמ"ה בוחנים את שביעות הרצון של ההורים ממערכת היחסים בין הילדים למורים ומבית הספר בכלל. בנוסף, קיימות שאלות בנושא שותפות הורים במסגרת סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית במי"צ"ב.

מעבר לפעילות השוטפת, ישנן בישראל תכניות ומהלכים ייחודיים המנסים לקדם אקלים חיובי בבית הספר. לדוגמא, תכנית לאומית "עיר ללא אלימות" מעודדת את הגברת הנוכחות הפיזית של המבוגרים. במסגרת זאת,

התכנית מביאה ליישוב, ולמערכת החינוך בפרט, תכניות ומשאבים המאפשרים להגביר את רצף הנוכחות הבוגרת במועדים ובמקומות בהם היא נדרשת באופן מיוחד. רצף זה מתאפשר ומחוזק באמצעותם של מדריכי מוגנות הפועלים על מנת להיות נוכחים וזמינים בזירות הבית ספריות השונות לאורך יום הלימודים, ובאמצעות מדריכי חינוך בלתי פורמאלי ומתנדבים, המסייעים להשלים את רצף הנוכחות הבוגרת גם בחופשות, סופי שבוע ושעות מאוחרות.

נראה כי הטיפול בבעיות משמעת ובהתנהגויות חריגות של התלמידים מהווה גורם למתח בין המערכת לבין ההורים. ניתוח שיח ההורים ברשת, מעלה כי הסוגיה העיקרית המעסיקה את ההורים בהקשר של האקלים הבית ספרי היא אלימות כלפי ילדיהם, בעוד שסוגיות שאמורות לקדם אקלים חיובי, כמו שיתוף בתקנות ודינוי מדיניות אינם חלק מהשיח ברשתות החברתיות הגלויות. כמו כן, 'ציון כי מתוך השיח ברשת מצטיירת תמונה (הנתמכת על ידי חוזרי המנכ"ל) לפיה המערכת נותנת יותר דגש לצד הבעייתי (הילדים האלימים), ופחות לתמיכה בצד שחווה התעמרות, תקיפה או טראומה.

ההורים המובילים את השיח בנושא לרוב מנסים לגונן על ילדיהם כאשר הצוות החינוכי נכשל בטיפול במקרה. בדומה לעולה בפרק לעיל, "סוגיות רגשיות / חברתיות משמעותיות של הילד", דינאמיקה זו מייצרת מצב של חוסר אמון בצוות החינוכי. הורים רבים מתארים כי הם נדרשים לספק הגנה וביטחון לילדים בעצמם. סוגיה נוספת שעולה מהשיח היא מעורבות ההורים בהחלטות הצוות החינוכי הנוגעות לילדיהם כמו הבעת התנגדות אם לדעתם הסנקציה שהוטלה על הילד אינה סבירה או מידתית.

עיקר השיח מופנה כלפי מנהל בית הספר, שנתפס בעיני ההורים כסמכות חינוכית עליונה שתפקידה לוודא כי התלמידים מוגנים. נקודת חיכוך נוספת מתעוררת כאשר המנהל מחליט לגבות את הצוות החינוכי ולא את התלמיד והוריו, באופן המקשה על גישור בין הצדדים ויוצר למעשה את האפקט ההפוך, סכסוך ופילוג.

התמכרויות ומצבי סיכון

התמודדות עם מצבי סיכון

הנושא עוסק בהתמודדות עם מצבי סיכון קיימים, על ידי איתורם וסיוע לתלמידים ולמשפחותיהם בהתמודדות עימם ובעירוב גורמי מקצוע. המתח העיקרי נוגע לסוגיית רמת האחריות הנדרשת מצד צוותי החינוך לטיפול במצבים אלה.

ככלל, נדמה שהמשרד מנסה לתת מעטפת לזיהוי מצבי סיכון ולטיפול בהם, עד כמה שניתן. במסגרת זאת:

- מטה משרד החינוך אחראי על פיתוח תכניות לנוער בסיכון (היל"ה וכד') ולהכשרה של גורמים מקצועיים למתן סיוע לצוותי החינוך.
- הרשות המקומית אחראית ליצור מענים יישוביים לילדים בעלי התנהגויות סיכון, כמו לדוגמה הקצאת משאבים לליווי תלמידים או הקמת מרכזים לקליטת תלמידים שהושעו מבית הספר.

- **המוסד החינוכי** אמון על זיהוי מצביי סיכון וטיפול בהם. בתוך כך, על המנהל לדווח על אירועים חריגים (אלימות חמורה, פגיעות מיניות, שימוש בסמים ובאלכוהול, ונדליזם, אירועי אובדנות ואסון) למפקח בית הספר שירכז את המידע ויעבירו למנהל המחוז.

גם חוזרי המנכ"ל עוסקים בנושאים של מניעת התנהגויות סיכון ובנושאים של התמודדות עם מצבים קיימים. כך לדוגמא, החוזר העיקרי העוסק במצבי סיכון ("אקלים חינוכי מיטבי והתמודדות מסודות חינוך עם אירועי אלימות וסיכון"), מדגיש את החשיבות שביישום תכנית שבה מטופלות בעקביות וביעילות התנהגויות אלימות והתנהגויות סיכון ברמה מערכתית וברמה פרטנית. לצד תכניות אלו, יש לנקוט גם פעולות מונעות, כמו הפעלת סדנאות משותפות להורים, לתלמידים ולצוות החינוכי בתחומים של התנהגויות סיכון, גלישה בטוחה ועוד.

יש לציין כי התנהגויות מסכנות יכולות להיות גם של ההורים ולא רק של התלמידים. המשרד מבקש מההורים להפגין ערנות במהלך אינטראקציות עם הילדים והוריהם, במקרה שבו מתעורר חשד כי ההורה חשוף לאלימות מצד בן זוגו (חוזר "מניעת אלימות במשפחה – חובת היידוע – הנחיות לעובדי מערכת החינוך בדבר יישום תיקון מס' 7 לחוק למניעת אלימות").

ישנם מהלכים ותכניות של משרד החינוך בשיתוף משרדי ממשלה נוספים, שנועדו להתמודד עם מצבי סיכון: לדוגמא, תכנית מטיב"ה, המיועדת לילדים בעלי הפרעות בהתנהגות בדרגה בינונית עד קשה שלומדים בחינוך הרגיל, כוללת גם היבטים משפחתיים, מתוך תפיסה כי הילד בעל בעיות ההתנהגות הוא חלק ממשפחה ומקהילה. תכנית נוספת היא תכנית "עוצמה", המיועדת לתלמידי חטיבת ביניים המפגינים התנהגות פרועה ואי מימוש יכולת למידה. במסגרת התכנית, מלבד העבודה שנעשית עם הילדים בנוגע לשליטה על התנהגות לא רצויה, גם ההורים לומדים כיצד לתקשר טוב יותר עם ילדיהם.

העלאת המודעות להתנהגויות סיכון

היבט מרכזי נוסף של נושא התמכרויות ומצבי סיכון הוא נקיטת פעולות מניעה על ידי העלאת המודעות בקרב ההורים להתמכרויות ולהתנהגויות מסכנות, כמו עישון, אלכוהול, סמים, התנהגות מינית, סכנות ברשת ועוד. זאת בהתאם לספרות המחקרית המראה כי מעורבות הורים בחיי הילדים עשויה למנוע התנהגויות סיכון.

נושא המקבל זרקור מיוחד כאן הוא תופעת העישון במוסדות חינוך. שני חוזרי המנכ"ל העוסקים בנושא ("איסור העישון במוסדות חינוך"; "היום הבין-לאומי ללא עישון במערכת החינוך"), מחייבים לשתף את ההורים בהפעלת תכנית המקדמת אורח חיים בריא ושוללת שימוש בטבק, כמו גם ליידע את ההורים על האיסור לעשן במוסדות חינוך ועל מקרים בהם התלמידים עישנו בבית הספר.

מהלך מערכתי יותר שנעשה הוא **הקמת המטה הלאומי להגנה על ילדים ונוער ברשת.** במסגרת זאת, הוקם מוקד אליו יכולים לפנות ילדים והוריהם, אשר נועד לתת סיוע ראשוני לאירועי פגיעה ברשת, בהתאם לצורך ולחומרת המקרה. אירועי הפגיעה בהם עוסק המוקד, מחולקים לשלוש קטגוריות: (1) אירועי חירום של אובדנות וסיכון חיים: הצהרת כוונות אובדניות, כולל איום באובדנות באמצעי מדיה שונים, פרסום אודות ניסיון התאבדות, סחיטה ואיומים על חיי אדם; (2) אירועים פלילים המטופלים באופן אזרחי ומשטרה: הפצת תכנים פרטיים בעלי

אופי מיני, איום בהפצת תכנים, הטרדה, פגיעה בפרטיות, פרסום והפצת סרטוני עירום, סחיטה ואיומים, פדופיליה, סחר בסמים ועוד; 3) אירועים שאינם פליליים, כמו פגיעה מילולית, הפצת שמועה, ביוש, חרם, נידוי ועוד.

לצד מענים אלו, ישנן גם יוזמות מקומיות של בתי ספר המנסות לתת מענה לנושא, כגון דיונים בהנחיה משותפת של הורה ומורה בנושא הסכנות ברשת, אותה יזמה הנהגת הורי בית הספר "עלומים" בקריית אונו בשיתוף ההנהלה. במסגרת זאת, כ-200 הורים נכחו בהרצאה ייחודית שעסקה במעורבות ובסמכות הורית ברשת. בהמשך צפויות להתקיים הרצאות נוספות אודות כלים דיגיטליים לביטחון ברשת וכן כתיבת אמנה להתנהגות ברשת.

התמכרויות ומצבי סיכון לא עלו במסגרת שיח ההורים ברשת. סיבה אפשרית אחת היא שהתנהגויות סיכון משקפות בדרך כלל בעיות אינטימיות שדורשות התערבות של גורמים נוספים מלבד הצוות החינוכי בבית הספר, כמו גורמי רווחה, ושנשים נוטים פחות לחלוק ברשתות החברתיות. כמו כן, יתכן שהצורך בהכוונה ובהדרכה בסוגיות סיכון – גם אם קיים – אינו מופנה דווקא למערכת החינוך.

נושאים הקשורים לבריאות ול-Well-Being הכללי של הילד

בנוסף להיבטים הרגשיים והחברתיים ולהיבטי התנהגויות הסיכון (לרבות התנהגויות בטוחה ברשת) שפורטו בסעיפים הקודמים, העיסוק במערכת החינוך לגבי ה-Well-being הכללי של הילד כולל בעיקר פעילות בשני נושאים עיקריים: 1) תחומי הבריאות ו-2) נושא הבטיחות, ובתוך כך זהירות בדרכים, מניעות תאונות בבית, היערכות למצבי חירום ועוד.

בריאות

נושא הבריאות נמצא בטיפולם של כלל הרמות במערכת החינוך:

- מטה משרד החינוך אמון על הסדרת מדריך בריאות לעובדי ההוראה בנושאי היגיינה, תזונה וחינוך לפעילות גופנית, כמו גם על ביצוע פיקוח, בקרה ואכיפה של קיום אורח חיים בריא במוסד החינוכי, לצד המחוזות. עוד אחראי מטה המשרד על הדרכה והטמעה של חינוך לאורח חיים בריא על ידי מדריכים ארציים, קולות קוראים וכדומה, וכן באמצעות ביצוע מדידה והערכה של רמת הבריאות באמצעות מיצ"ב האקלים של ראמ"ה.
- הרשויות המקומיות ומוסדות החינוך נדרשים להבטיח את מימוש ההוראות וההנחיות לאורח חיים בריא במוסדות החינוך.
- מוסדות החינוך נדרשים להבטיח רמת תברואה הולמת, לבצע פעולות להבטחת הבריאות של התלמידים, וכן להעריך ולנטר באופן שוטף את מצב הבריאות של התלמידים.

הרגולציה בנושא עוסקת בעיקר בהנחיות הנוגעות לאישורים רפואיים הנדרשים מתלמידים, וכן בנושא ההזנה במוסדות החינוך, כאשר הדגש העיקרי הוא האחריות של ההורים בדבר עדכון הנהלת המוסד החינוכי במצבים בריאותיים המונעים את השתתפות התלמידים בפעילות באופן מלא או חלקי. בנוסף, נדרשים ההורים

למלא מידי שנה הצהרה על בריאות ילדם ולמסור אותה למוסד החינוכי. בכל הקשור לנושא ההזנה במוסדות החינוך, החוזרים מדגישים את מעורבות ההורים בתהליך החינוכי והבריאותי של מערך ההזנה (משוב על האוכל, שותפות בבחירת התפריט וכדומה), וכן מתן הנחיות והמלצות של מאכלים בהם כדאי לצייד את התלמידים. נושא התשלומים על מערך ההזנה מוסדר בחוזר מנכ"ל נוסף ("תכנית ההזנה ברשויות המקומיות"), כאשר יצוין כי הרשות המקומית תישא בהוצאות של הורים המצויים בקושי כלכלי ואינם מסוגלים לשלם על מערך ההזנה. כלומר, התלמיד נמצא במוקד והאחריות על בריאותו מוטלת על כלל הגורמים האחראיים על חינוכו ולא רק על הוריו.

נושא משמעותי הוא הילדים בעלי צרכים רפואיים ייחודיים, המצריכים התאמה ומאמץ מצד המערכת, כמו לדוגמה ילדים בעלי אלרגיות מסכנות חיים או ילדים חולים. חוזר מנכ"ל "התנהלות מוסדות החינוך והצהרונים לשם הבטחת בריאותם של תלמידים הסובלים מאלרגיות למוצרי מזון" כולל הנחיות למוסדות החינוך או למסגרת אחרת שמתקיימת בה פעילות הקשורה למוסד חינוכי על דרכי ההתנהלות בשגרת יום הלימודים, בפעילויות נוספות ובפעילויות מיוחדות. מטרת ההנחיות היא לאפשר לתלמיד הסובל מאלרגיה ברמה מסכנת חיים להשתלב, למרות המגבלות החלות עליו, בכל הפעילויות של המוסד החינוכי. החוזר כולל גם שורה של הנחיות להורי התלמיד הסובל מאלרגיה למוצרי מזון. בנוסף, ישנם נהלים מוסדרים של משרד החינוך ומשרד הבריאות לגבי הקצאת סייעות רפואיות.

שיח ההורים ברשת מציף את הקושי של ההורים לילדים בעלי צרכים רפואיים ייחודיים. הללו בדרך כלל מעורבים במסגרת החינוכית יותר מהורים אחרים באופן משמעותי, משום שהמשמעויות של "טעות" בנוגע לילדם עלולות להיות מסכנת חיים. הורים רבים חשים תסכול ובדידות שכן בית הספר אינו מהווה "כר ביטחון" עבור ילדם. קיצוץ בשעות הסייעות המוצמדות לילדים, היעדר יכולת של המורים להגיב במקרה של התקפי אלרגיה, היעדר רצון לקחת אחריות על מצבם של ילדים הזקוקים לטיפול – כל אלו גורמים להורים לחוש חוסר ביטחון וחרדה ביחס לבריאות ילדיהם. רוב השיח בנושא זה מופנה כלפי משרד החינוך באופן ישיר, בעיקר מכיוון שברוב המקרים הבעיות נובעות כתוצאה מהיעדר מדיניות מוסדרת של המשרד והיעדר תכנון.

בתחום הרפואה המונעת, ישנן במערכת מגוון תכניות ופעילויות בארץ שנועדו לקדם אורח חיים בריא, בראשן יוזמת "בתי ספר מקדמי בריאות" שמובילים במשותף משרד החינוך ומשרד הבריאות (במסגרת אפשריבריא) שמטרתה לקדם חיים פעילים ובריאים יותר בקרב הילדים ובני הנוער, בבתי הספר ובקהילה. מעל 1,300 בתי ספר ברחבי הארץ הצטרפו ליוזמה זו.

דוגמה נוספת היא עיריית הרצליה אשר בשיתוף המחלקה לגיל הרך, החינוך היסודי וועד ההורים העירוני בנו את "תכנית הרצפים החינוכיים בבריאות", אשר מטרתה להגביר את המודעות לתזונה נבונה ואורח חיים בריא. במהלך השנה מתקיימות הדרכות והשתלמויות מקצועיות בתוך מוסדות החינוך ובקהילה על ידי צוות מקצועי של תזונאיות המתמחות בקידום בריאות, הצגות בריאותיות חווייתיות אליהן מגיעים מעל 3,000 ילדים והורים בשנה, הרצאות וסדנאות לקהל הרחב של מעל 6,000 משתתפים בשנה ועוד. ישנם גם בתי ספר עצמאיים

המקיימים הרצאות וסדנאות להורים וכן ימי שיא ("הפנינג") בנושאים של אורח חיים בריא (לדוגמה, בית הספר "אלזהרא" ברהט).

שיח ההורים ברשת מעלה שעל אף הדגש של המשרד על קידום אורח חיים בריא ופעולות שנועדו להכווין ולהדריך את ההורים בנושא, נראה שבהקשר של מערכת החינוך ההורים מוטרדים ומפנים את מירב הקשב דווקא לנושא החיסונים. נושא זה נחשב נושא "טעון" בקרב הורים גם טרם כניסתם של הילדים למערכת החינוך, היות וישנם הורים המחזיקים בדעות שונות לגבי נחיצותם של החיסונים באופן כללי. שיח ההורים מעלה כי ישנן קבוצות הורים רבות המתנגדות לביצוע חיסונים ורואות במתן חיסונים בבית הספר פגיעה באוטונומיה ההורית שלהם. מכאן, שהביקורת העיקרית של ההורים היא ביחס לשאלה האם המעורבות של מערכת החינוך בבריאות הילדים ובפרט בהחלטה האם לחסן או לא לחסן היא ראויה.

בטיחות

מטה משרד החינוך אמון על הגדרת עקרונות מנחים בנושאי ביטחון, בטיחות ושעת חירום במוסדות החינוך, וכן על הסדרתם של הנהלים הרלוונטיים וביצוע בקרה ואכיפה של העמידה בהנחיות ובחוזרי המנכ"ל בנושא, לצד המחוזות. הרשויות המקומיות נדרשות להסדיר נהלי בטיחות וביטחון במוסדות החינוך, לפקח ולבקר את תנאי הבטיחות והביטחון במוסדות החינוך, וכן לקבוע ולהפעיל עיצומים על הפרות בטיחות וביטחון, כולל סגירת מוסד החינוך במקרה הצורך. זאת, לצד ניהול מערך קב"טים וממוני בטיחות עירוניים.

הרגולציה של המשרד בנושא הבטיחות מדגישה באופן מיוחד את נושא הבטיחות בדרכים, על כלל היבטיו. חוזר המנכ"ל המנחה בנושא הוא "מעטפת הבטיחות הפיזית לזהירות בדרכים", אשר מורה על בתי הספר לבצע פעילויות הסברה להורים על מנת להעלות את המודעות שלהם לחשיבות תפקידם בחינוך ילדיהם לבטיחות בדרכים. בפרט, ישנו דגש על נושא הפעלת משמרות הזה"ב ורתימת ההורים לפעילות. נושא נוסף אליו מתייחסת הרגולציה המשרדית הוא חינוך לחירום (חוזר מנכ"ל תכנית רב-גילית לחינוך לחירום בבתי הספר היסודיים), ובתוך כך זיהוי סכנות והתמודדות נכונה עמם, התנהגות בעת שריפה, חפצים חשודים וכדומה. גם בנושא זה, הדגש הוא על גיוס ההורים לטובת הבהרת חשיבות הנושא לילדים.

הנושא לא עלה במסגרת שיח ההורים ברשת.

5. פירוט תמונת המצב בנושאי אוכלוסיות מיוחדות

ילדים עם צרכים מיוחדים

מערכת החינוך נותנת דגש רב על נושא ילדים עם צרכים מיוחדים, במיוחד בהיבטי הרגולציה.

חוק חינוך מיוחד מתייחס לחינוך ילדים עם צרכים מיוחדים מעל לגיל 3. לפי החוק, כל ילד בגילאי שלוש עד עשרים ואחת עם צרכים מיוחדים שמגבילים את יכולתו להתנהגות מסתגלת, זכאי לחינוך מיוחד חנם באזור המגורים או קרוב אליו ככל האפשר. הלקות יכולה להיות גופנית, שכלית, נפשית, רגשית-התנהגותית, חושית, קוגניטיבית או שפתית, או התפתחותית כוללנית.

ב-2018 אושר תיקון מס' 11 לחוק שיישמו ברשויות מקומיות מסוימות החל משנה"ל התש"פ. התיקון מנחה כי הזכאות של תלמיד לשירותי חינוך מיוחדים והיקף סל השירותים בכל מסגרת חינוכית שבה ילמד התלמיד – טיפולי פיזיותרפיה, ריפוי בדיבור, ריפוי בעיסוק ועוד לפי צרכי הילד (בנוסף לטיפול קופת החולים) – יקבעו על ידי "ועדת זכאות ואפיון" על פי סוג המוגבלות ורמת התפקוד (גבוה / בינונית-גבוהה, בינונית-נמוכה ונמוכה).

ועדות הזכאות והאפיון החדשות כוללות נציגים מכלל רמות המערכת: עובד משרד החינוך שהוא בעל מומחיות ניסיון והכשרה בחינוך מיוחד (יו"ר הוועדה); מנהל מחלקת החינוך ברשות המקומית או נציג שלו שהוא בעל ניסיון או הכשרה בחינוך מיוחד; מפקח כולל על החינוך המיוחד ומפקח כולל לחינוך רגיל או נציגיהם; פסיכולוג חינוכי מטעם הרשות המקומית; ונציג הורים שהוא הורה לתלמיד עם צרכים מיוחדים שנבחר מתוך רשימות ארגוני הורים שהוכרו לשם כך על ידי שר החינוך.

חידוש מרכזי נוסף של התיקון לחוק הוא שמעטה הורי התלמיד יכולים לבחור את המסגרת החינוכית מבין האפשרויות הקיימות הכוללות רמות שונות של שילוב עם תלמידים בני גילו: כיתה לחינוך רגיל (שילוב), כיתה חינוך מיוחד הממוקמת בבית ספר לחינוך רגיל, או בית ספר לחינוך מיוחד. חשוב לציין ששילוב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים במסגרת חינוכית רגילה מצריכה התאמות ייחודיות: אישור סייעת אישית בהתאם לסוג המוגבלות ולרמת המוגבלות, שינוי והתאמת הסביבה, הצידוד והפעילויות, תכנית לימודים אישית (בהיקף של עד שלוש משעות הלימוד של הכיתה) לפי צרכי הילד ובשילוב עם תכנית הלימודים הרגילה, מטפלים פרא-רפואיים וכו'.

על אף תשומת הלב הרבה של המערכת לנושא, שיח ההורים ברשת מציף תסכול ממצבה של מערכת החינוך הנוגעת לילדים עם צרכים מיוחדים. נראה כי בין ההורים לילדים בחינוך המיוחד לבין הצוותים החינוכיים (בין אם מדובר על מוסד ייחודי לחינוך מיוחד ו/או בית ספר משלב) קיים חוסר אמון עמוק גדול יותר מזה שנוצר בין ההורים לבין המערכת בחינוך הרגיל. ברוב המקרים ההתייחסות של ההורים היא כלפי המורים והמנהלים שהם הגורם החינוכי שמגיע במגע ישיר עם ילדם. בחלק אחר מהשיח התלונות מופנות ישירות כלפי משרד החינוך ואז הטענה היא מערכתית ולא פרסונאלית.

הטענות כלפי המערכת הם בנושאים הבאים:

- טענה על חוסר תקנים במערך החינוך המיוחד שמשאיר ילדים בהרבה מקרים בבית.
- טענה כי ילדם בעל צרכים מיוחדים מוקנט על ידי התלמידים האחרים ואינו זוכה להגנה מהצוות החינוכי דבר שהופך את חייו במוסד החינוכי ל "גיהנום".
- ייאוש מהיחס שהמערכת מעניקה להורים / תלמידים בחינוך המיוחד: לא קשובים לבעיות התלמיד, יחס מאוד שלילי כלפי ההורה.
- טענות כי בתי הספר אינם ערוכים לספק מענה לתלמידים בעלי הצרכים המיוחדים, המורים אינם מוכשרים להתמודד עם הלקויות ומאבדים את הסבלנות כלפי התלמידים.
- קשיים לוגיסטיים בכל הנוגע לחינוך התלמידים בעלי הצרכים המיוחדים (לא מאשרים הסעות, אין כיתות מונגשות ועוד).
- טענות על אלימות / התנכלות מצד הצוות החינוכי כלפי התלמיד בעל הצרכים המיוחדים עקב אי יכולת להכיל את הסיטואציה.
- טענות כי הצוות החינוכי אינו יודע להתאים עונשים חינוכיים לתלמידים. כאשר מדובר על ילדים בעלי בעיות התנהגות אי אפשר שהעונשים יהיו מותאמים לתלמידים בחינוך הרגיל מכיוון שכל מערכת התפיסה וההתנהגות של התלמיד בעל הצרכים המיוחדים היא שונה.
- טענות הורים כי בית הספר מעודד תלמידים ליטול ריטלין במקום להבין לעומק מה גורם להם לקשיי ריכוז ולאתגר אותם (בריחה לפתרון הקל).

ההורים מציינים בחלק ניכר מהשיחות כי מדובר על התערבות אין ברירה וכי ללא התערבות זו ילדם לא יקבל את החינוך המינימאלי לו הוא זכאי.

החינוך של מערכת החינוך בנושא קיים גם אל מול ארגוני ההורים. לנוכח המשבר בחינוך המיוחד קרא בשנת 2019 פורום וועדי ההורים היישוביים להשבתת מערכת החינוך למשך שעה. חילוקי הדעות נסובו בעיקר סביב הקושי בהיערכות לקראת הרפורמה שאמורה לשלב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים בחינוך הרגיל: תקצוב חסר, העדר הכשרת צוותי החינוך ומחסור באנשי צוות מסייעים.

אוכלוסיות ייחודיות נוספות

בראית המשרד, ישנן אוכלוסיות נוספות הדורשות התייחסות מיוחדת ותמיכה בכדי לקדם אותן, כאשר קשר רציף ועקבי עם הוריהם של תלמידים המגיעים מרקעים שונים יכול לסייע בשילובם במסגרת החינוכית. שיתוף ההורים והגדלת מעורבותם בתהליכים החינוכיים באמצעות מתן כלים ודרכי התמודדות, יכולים להעצים את התלמידים ולהוביל לשיפור הישגיהם הלימודיים והחברתיים.

בהמשך לכך, קיימת רגולציה הנוגעת לאוכלוסיות ספציפיות, המנחה את אנשי החינוך כיצד יש להתייחס לאוכלוסיות אלו:

- **ילדים להורים גרושים** – החוזר בנושא ("הקשר בין מוסדות החינוך ובין הורים פרודים או גרושים") מנחה להקפיד על יצירת ערוצי תקשורת פתוחים עם שני ההורים, שכן לנוכחותם יש חשיבות להתפתחות התקינה של הילד ולתהליכי חינוכו וצמיחתו הרגשית והקוגניטיבית. החוזר מכיל הנחיות כלליות וכולל בתוכו מספר חובות שעל בית הספר למלא – בין היתר, חובת השמירה על קשר עם שני ההורים, זימונם למפגשים, חובת שיתוף פעולה של המוסד החינוכי עם עובד סוציאלי במקרה של פנייה ועוד.
- **ילדים ממוצא אתיופי** – החוזר ("דרך חדשה" – תכנית משרד החינוך לקידום ושילוב של תלמידים ממוצא אתיופי) מנחה את המוסדות החינוכיים לפעול להגדלת מעורבותם של הורי התלמידים בתהליכים החינוכיים, ולא לקבל החלטות חינוכיות משמעותיות עבור התלמידים ללא שיתוף הוריהם.
- **עולים חדשים** – הדגש על אוכלוסייה זו היא שיפור תהליכי קליטתם ושילובם בארץ ובמערכת החינוך בפרט. חוזר המנכ"ל בנושא קורא לשתף את ההורים ולהזמין אותם לספר את סיפורם האישי על מנת לחשוף את שאר התלמידים אליו. בנוסף, משרד החינוך בשיתוף משרד העלייה והקליטה מספקים סיוע כלכלי להורים עולים המתקשים לשלם על ציוד וספרי לימוד וכן על "סל תרבות".
- **ילדים מחוננים ומצטיינים** – מנהלי בית הספר נדרשים לעדכן וליידע את ההורים של כלל התלמידים בדבר מבחני הקבלה לתכניות הייחודיות למחוננים, ובהמשך לעדכן את ההורים לגבי תוצאות המבחנים.

6. פירוט תמונת המצב בנושאים מינהליים

שיבוצים

שיבוצי תלמידים

הגורמים שאחראיים על נושא השיבוצים במוסדות החינוך הינם:

- מטה משרד החינוך אמון על הגדרת מדיניות שיבוץ תלמידים (אינטגרציה בחינוך).
- הרשויות המקומיות שאחראיות על קביעת כללים וקריטריונים לשיבוץ, החלטה על שיבוץ והשמת תלמידים במוסד החינוך (ועדות פדגוגיות סטטוטוריות), ניהול וביצוע הרישום והשיבוץ למוסד החינוך (גני ילדים ובתי ספר).
- מוסדות החינוך אחראיים על השיבוצים הפנימיים של מגמות ורמות לימוד, בהסתמך על היכרותם עם התלמיד ורמתו.

ככלל, ילדים משובצים לבתי ספר על פי "אזורי רישום", ולא על פי בחירת הוריהם: רוב הרשויות בישראל מחולקות לאזורים גאוגרפיים, והתלמידים משובצים לבתי הספר באופן אוטומטי על פי כתובת המגורים. מודל "הבחירה המבוקרת" הקיים בכ-50 רשויות מקומיות (נכון לשנת הלימודים תשע"ח), מאפשר להורים בחירה בין 2-5 בתי ספר רשמיים, ולא בין כלל בתי הספר ברשות. מטרת המהלך היא חיזוק החינוך הציבורי במדינת ישראל, שכן המהלך מאפשר לנייד תלמידים בין בתי ספר ובד בבד לשמור על איזון בין בתי הספר ולהעניק שוויון הזדמנויות לכולם.

ניכר כי הרגולציה בנושא לא התעדכנה שנים רבות: ביחס להעברה ממסגרת חינוכית אחת לאחרת, תקנות חינוך ממלכתי (העברה) תשי"ט-1959, קובעות כי ההורים רשאים להגיש לרשות המקומית בקשה להעביר את התלמיד ממוסד חינוכי אחד לאחר בכל עת, ממגוון סיבות – בין אם בשל מעבר מקום מגורים, ובין אם בשל אי התאמה חברתית של התלמיד בבית הספר, בעיות הסתגלות ועוד. במקרה של סירוב לבקשה, ישנו הליך ערעור המוסדר בתקנות.

חוזר המנכ"ל בנושא שיבוץ תלמידים (תשנ"ז, חוזר מיוחד ט' משנת 1997) מנסה לגשר על הפערים והמתחים שעלולים להיווצר כתוצאה מאי-הסכמה בין המורים להורים. בתוך כך, החוזר מנחה את צוות בית הספר להודיע להורים ולתלמידים על המגמות הקיימות ועל הקריטריונים לקבלה, על מנת שאלו יהיו שותפים בבחירת המגמה וברמת הלימודים. במקרים בהם יש פער בין רצון התלמיד וההורה לבין דעת המורים, יש לאפשר לו לנסות ללמוד במגמה שבה הוא רוצה ללמוד לזמן מוגבל, כדי שיוכל להוכיח רמת ציונים המצדיקה את בחירתו.

שיבוצי התלמידים לבתי ספר מעוררים לעיתים מחלוקות בין ההורים לבין הגורמים הרלוונטיים ברשות המקומית: בעוד שהרשות שוקלת שיקולים מערכתיים של אינטגרציה ופיזור התלמידים בצורה אחידה ברחבי המוסדות שבשטחה, לעיתים רצון ההורים שילדם יילמד במוסד חינוך ספציפי או בכתה מסוימת אינו תואם

לשיבוץ שלו. בשלבים מאוחרים יותר, עלולה להתעורר מחלוקת נוספת הנוגעת לשיבוץ התלמידים במגמות או ברמות לימוד. הפעם, המחלוקת הינה בין המורים, אשר מקבלים החלטה מקצועית המתבססת על הבנתם את רמת התלמיד, לבין רצון התלמידים או הוריהם.

שיח ההורים ברשת עוסק בעיקר בחוסר שביעות רצון ביחס לשיבוץ במוסד החינוך. ההורים מבינים כי יכולתם להשפיע ולבחור ביחד עם הילדים את מסגרת הלימוד בה ילמדו מוגבלת, וכי השיבוץ הוא עובדה מוגמרת שקשה לשנות מרגע שנתקבל. עיקר השיח מופנה כלפי ראש העיר או ראש המועצה, היות וסוגיית שיבוץ התלמידים מתנהלת באגפי החינוך בעיריות.

בחלק מהמקרים, בבסיס הרצון של ההורה לשנות את השיבוץ עומד חוסר אמון במוסד החינוכי אליו שובץ התלמיד, שיכול לנבוע ממגוון סיבות – רמה נמוכה של המוסד, מוניטין שלילי, איכות מתקנים ירודה ועוד. במקרים אחרים, חוסר שביעות הרצון נובע משיבוץ בבית ספר מרוחק מהבית כתוצאה ממחסור בתקנים, או משיבוץ בעייתי מבחינה חברתית (לדוגמא, שיבוץ תלמידה שעברה התעללות באותה כיתה עם התלמידה המתעללת). במקרים הקיצוניים ובהיעדר מענה לתלונה על השיבוץ, ישנם הורים שמוכנים להשאיר את ילדם מחוץ לכותלי בית הספר עד מציאת פתרון.

מקרים יחסית חריגים הם הורים שלא מסתפקים בשינוי שיבוץ בתוך המערכת הקיימת, אלא יוזמים ופועלים על מנת להקים מערכות חינוך אלטרנטיביות למערכת החינוך המרכזית או לעבור לבתי ספר קיימים, כמו לדוגמא בית ספר דמוקרטי או מונטיסורי. לרוב מדובר בהורים בעלי ממון, אשר מאמינים שיהיו בעלי השפעה גדולה יותר במערכת חינוך המותאמת לצרכים הייחודיים שלהם. הרצון במערכות חינוך אלטרנטיביות הולך יד ביד עם תחושת חלק מההורים כי אין תחרות בין בתי הספר, וכי קיומה של תחרות זו עשויה לשפר את כלל המוסדות.

שיבוצי מורים

הסוגיה השנייה הנוגעת לשיבוצים, עוסקת בשיבוצם של עובדי הוראה ללמד בכיתות מסוימות וכן בהכשרתם, העסקתם ופיטוריהם של עובדי הוראה.

כלל הגורמים במערכת משחקים תפקיד בנושא:

- מטה משרד החינוך אחראי על הגדרת מדיניות בכל הקשור לתנאי ההעסקה של עובדי ההוראה (שכר, דירוג, תמהיל שעות הוראה, מתווה לפיתוח מקצועי וכדומה) במסגרת הסכמי ההעסקה עם האוצר ועם ארגוני העובדים. בנוסף, אחראי המשרד על הגדרת מתווה ההכשרה לתעודת ההוראה בבתי הספר לחינוך. לצד הפעולות הרגולטוריות הנ"ל, המשרד אחראי גם על אופרציה והעסקתם של עובדי ההוראה בפועל (לא כולל עובדי החטיבה העליונה), והוא גם האחראי על סיום ההעסקה של כעובדי ההוראה המועסקים על ידי המשרד.
- המחוזות אחראיים על חישוב וביצוע השכר לעובדי הוראה של המשרד, וכן לגיוס ושיבוץ מנהלים וגננות.

- הרשות המקומית אחראית על גיוס, שיבוץ והעסקה של עובדי מנהל וסייעות, וכן על גיוס ושיבוץ של מנהלים בחטיבה העליונה. זאת, בנוסף לגיבוש נהלים מדריכים והוראות עבודה בכל הקשור לנהל מיון וגיוס כוח אדם ברשות.
- מוסדות החינוך אחראיים בעיקר על גיוס ושיבוץ מורים ויועצים.

יודגש כי בעוד שבארץ הנושא נתפס כ"טאבו" מבחינת מעורבות ההורים, כלומר ההורים אינם אמורים להתערב בשיקולים הקשורים בשיבוץ/העסקה/פיטורים ולהביע את דעתם ביחס לתפקוד המורה או הכימיה שלו עם הכתה אותה הוא מלמד, נדמה שדווקא בעולם המצב שונה. כך לדוגמא, בבתי ספר בדנמרק, ישנה מועצה בית ספרית המורכבת מנציגי הורים, סגל חינוכי ותלמידים, והיא עוסקת בין היתר גם בענייני כוח אדם. גם באנגליה, ישנו "גוף ממשל" בית ספרי המורכב מנציגי הורים, סגל חינוכי ונציגי קהילה נוספים, העוסק בקביעת כוח אדם, מינויים, הערכת הצוות והתמודדות עם תלונות. בסלובקיה ועדי ההורים מספקים לבית הספר משוב על למידה והוראה, וגם הם שותפים לקביעת כוח אדם, ולבסוף, בסקוטלנד, מועצות הורים משתתפות לעתים קרובות בבחירת המנהלים.

שיח ההורים ברשת מעלה כי טרונות ותלונות על מורים באות לידי ביטוי בכלל הנושאים, היות והמורים הם הגורם הראשון והקרוב ביותר אליו ההורים יכולים לפנות ולהפנות את חוסר שביעות הרצון שלהם. עם זאת, תלונות על מורים המגיעות לכדי רצון לשנות את שיבוצו או לפטרו מהוות מעין "חציית גבול" מבחינת משרד החינוך, ואין נחשבות מעורבות הורים רצויה אלא התערבות פוגענית באוטונומיה של בית הספר.

תשלומים

ככלל, חוק לימוד חובה, תש"ט-1949 קובע כי הלימודים הם חינם. עם זאת, קיימים מספר סייגים בחוק לימוד חובה ובחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953 המאפשרים גבייה של תשלומים מהורים עבור שירותים תוספתיים מעבר ללימוד חינם שמתקצבת המדינה.

בהתאם לחוזרי המנכ"ל הרלוונטיים³, ניתן לחלק את התשלומים למספר סוגים: (1) תשלומי חובה – ביטוח תאונות אישיות לתלמידים; (2) תשלומי רשות – סל תרבות, השאלת ספרי לימוד, טיולים, מסיבות ועוד; (3) תשלומים עבור תל"ן – תשלומים המוגבלים ע"י משרד החינוך; ו-(4) תשלומים עבור רכישת שירותים מרצון, כמו לדוגמא רכישות מרוכזות לצורך הוזלת מוצרים ושירותים עבור התלמידים. גם תשלום זה מוגבל על ידי משרד החינוך.

משרד החינוך נוקט בשקיפות כלפי ההורים ומפרסם את המידע הרלוונטי לגבי רכיבי התשלום מדי שנה, כפי שאושרו בוועדת החינוך של הכנסת. הרשויות המקומיות אחראיות על הגדרת מדיניות תשלומי הורים, וכן על ניהול והפעלת התקציב שמגיע מתשלומי הורים.

³ "תשלומי הורים" (תשס"ג/א) 3.11-9; "גביית תשלומי הורים ושכר לימוד במוסד חינוך שאינו רשמי יסודי, וגביית תשלומי הורים עבור מקצועות לימוד ברמה מוגברת, תכנית לימודים נוספת תורנית ובמוסד חינוך ניסויי וייחודי"

נושא התשלומים לבית הספר מעסיק את ההורים רבות. משרד החינוך ער ומודע לתחושות אלה, הודות לביצוע סקרי הורים עיתיים על ידי ראמ"ה, בהם ההורים נשאלים לדעתם לגבי גובה התשלומים. ניכר כי המשרד לא מתעלם מתחושות ההורים ומנסה לתת מענה למצוקה זו. כך, בחוזרי מנכ"ל העוסקים בנושא, ההנחיה היא להגביל את סכומי הגבייה מההורים, לצד דגש כי הסכומים המצוינים בחוזרים מהווים את תקרת התשלום, וכי יש לשאוף שלא להגיע אליה. כלומר, **מדיניות המשרד המוצהרת היא להקל ככל האפשר על נטל ההוצאות הנלוות במערכת החינוך ולצמצם את דרישות התשלום גם אם הותרו בחוזרים.**

ביטוי למדיניות זו ניתן למצוא במספר מהלכים קונקרטיים של המשרד, לדוגמא: המשרד מפעיל תכנית להשאלת ספרי לימוד, שמטרתה בראש ובראשונה להקל את נטל התשלומים על ההורים באמצעות הוזלת ההוצאות על ספרים. בנוסף, המשרד נושא בתשלומים עבור הסעות תלמידים למוסדות חינוך רשמיים, בעיקר ביישובים קטנים בהם אין בתי ספר כך שהתלמידים נאלצים לנסוע ליישוב אחר.

זאת ועוד, קיימת חובה לשתף בפעילויות בית ספריות תלמידים שאינם יכולים לשלם בשל קשיים כלכליים, ומציאת הפתרון לכך מוטלת על הרשות המקומית והנהלת בית הספר. הורים שאינם מסוגלים לשלם עקב קשיים כלכליים, יכולים לקבל מלגות להשתתפות בתשלומי ההורים, בתנאי שעומדים בתנאים המפורטים בחוזר המנכ"ל בנושא ("הענקת מלגות לתלמידים שהוריהם מתקשים לשלם עבור אביזרי לימוד ופעילויות חינוכיות חברתיות"). ישנן גם מלגות נוספות לתלמידים מצטיינים אשר משלבים לימודים אקדמיים, וכן מלגות לימוד לילדים הלומדים במרכזים ובכיתות מחוננים.

מניתוח שיח ההורים ברשת, ניכר כי ישנו פער מסוים בין מדיניות המשרד שלא לפגוע בתלמידים אשר הוריהם אינם מסוגלים לעמוד בתשלומים, לבין מה שקורה בפועל. הורים רבים מדווחים כי לאחר שלא הצליחו להסדיר את התשלום, הופעלה סנקציה כלפי התלמיד, לדוגמא תלמיד לא הורשה להשתתף בטיול שנתי והושפל בפני חבריו. דוגמה נוספת היא תלמידה שלא הורשתה להיכנס לכתה לאחר 13:45, שכן הוריה לא שילמו את תשלומי התל"ן. **רוב השיח מופנה כלפי משרד החינוך, בהיותו מתווה את מדיניות התשלומים למוסד החינוכי, ובמקרים מעטים גם כלפי המורים והמנהלים שנתפסים כ"גובי חובות" עבור המוסד החינוכי.** תפיסה זו את המורים מייצרת חיכוכים בין המורים להורים – המורים מהווים רק "צינור" של הרשות המקומית, כך שהטענות שמופנות כלפי המורים אינן מוצדקות ויוצרות אווירה שלילית שאולי ניתן היה למנוע באמצעות "ניתוק" מוסדות החינוך מהליך הגבייה.

גורם נוסף כלפיו מופנה השיח הוא פורום וועדי ההורים היישוביים, כאשר הטענה העיקרית כלפיו היא כי אינו עושה מספיק כדי לעצור את "גביית היתר" על ידי משרד החינוך. בהקשר זה, יצוין כי בשנת 2019, פורום וועדי ההורים היישוביים הוביל מחאה שמטרתה צמצום תשלומי ההורים ומימון עלויות הלימוד על ידי משרד החינוך ולא על ידי ההורים. ביולי 2019, הושגה הסכמה כי משרד החינוך יממן את סעיף "מסיבות כיתתיות", בסך 24 ש"ח לתלמיד, כך שסעיף זה לא ייכלל ברשימת התשלומים הנגבים מההורים. כמו כן, הוסכם כי הממשלה תפעל בהליך רב שנתי להפחתת התשלומים, אך לא נקבע לוח זמנים להשגת היעד ולא נקבעו הסכומים שיופחתו. לפי

פורום וועדי ההורים היישובים, המחאה עומדת בעינה ולא תיפסק עד שלא תושג המטרה הסופית, שהיא ביטול תשלומי ההורים.

חופשות

נושא החופשים במערכת החינוך מאתגר את ההורים מידי שנה, היות וימי החופשה במערכת החינוך מרובים ביחס לימי החופשה של ההורים ואינם מסונכרנים. למרות שמשרד החינוך מפרסם בכל שנה את לוח החופשות מבעוד מועד על מנת לאפשר להורים להיערך מראש ולהתאים את זמני החופשה שלהם לימים אלו, חוסר התיאום המובנה מחייב את ההורים לחפש אחר מסגרות חלופיות בחופשות, הכרוכות בדרך כלל בתשלומים כבדים.

בשנים האחרונות, המשרד החל להפעיל תכניות שנועדו לסייע למצוקות ההורים ולספק מסגרות לילדים בחופשים בתוספת תשלום סמלית. כך לדוגמה, תכנית "ניצנים בחופשות" (בתי הספר של החגים), פועלת בשעות הבוקר ומיועדת לילדי כיתות א'-ג' במוסדות המתוקצבים על ידי משרד החינוך. התכנית נועדה לתת מענה חינוכי איכותי לצורכי הילדים, ובעיקר להקל על נטל התשלומים המוטל על ההורים ולעודד את השתלבותם בעבודה. גם תכנית "בתי הספר של החופש הגדול" המתקיימת במהלך שלושת השבועות הראשונים של חודש יולי לתלמידי כיתות א'-ג', נועדה לסייע להורים ולספק מסגרת חינוכית הולמת בחלק מחופשת הקיץ הארוכה. תפיסת משרד החינוך המוצהרת היא כי האחריות לחינוך היא לא רק לאורך שנת הלימודים, אלא לאורך כל השנה ברצף מעגלי, חינוכי וקהילתי. הרשויות המקומיות אחראיות לרישום התלמידים לתוכניות אלו, ועליהן להנגיש את המידע להורים באמצעות מכתבים, מפגשים ואתר האינטרנט.

בנוסף, המשרד מעדכן בפורטל ההורים עצות להורים כיצד להתמודד עם חופשים, שכן בחופשה המשפחה מתמודדת עם שינוי בהרגלים ובדפוסי ההתנהגות הקבועים ונדרשת להתארגנות מחודשת, שבה רוב ההורים אינם בחופש.

בניתוח שיח ההורים ברשת לא נמצאו אזכורים לנושא זה.

תשתיות

נושא התשתיות בבתי הספר עולה בעיקר בהיבטים שליליים בהקשרים של מחסור בתשתיות ראויות ובציוד העונה על צרכי הלמידה של הילדים (כמו ציוד טכנולוגי). כתוצאה מכך, מוסדות חינוך רבים זקוקים לתרומות ההורים ולסיוע מצדם בכל הקשור לקידום תשתית ראויה.

סוגיית התרומות עולה במדיניות משרדית. כך לדוגמה, חוזר מנכ"ל מיוחד י"ז קורא להורים לתרום לבית הספר במגוון תחומים, בין היתר במישור הפיזי, על ידי השלמת ציוד, אספקת חומרים ועוד. גם בהתאם לסקירת הספרות, הורים נתפסים על ידי בתי ספר כמשאב כלכלי חיוני ואמצעי לגיוס משאבים (לא רק בישראל, אלא גם בשאר העולם). עם זאת, יודגש כי מעורבות הורים מסוג זה נחשבת רק מעורבות לכאורה, משום שהשקעה

כספית איננה נחשבת חלק מהותי בתהליך החינוכי.⁴ הגברת חלקם של ההורים במימון הפעילויות בבית הספר חיזקו בקרב ההורים את התפישה כי זכותם להציג תביעות למערכת ולחולל שינויים בתוך המסגרות הקיימות (מעין יחסי "תן-קח").

כלל הרמות במערכת החינוך מעורבות בהיבט התשתיתי:

- מטה משרד החינוך אחראי על קביעת פרוגרמה למוסד חינוך תקני (גודל, מתקנים וכד') ועל אכיפת רישוי הפעלת המוסד החינוכי (אכיפת חוקים, תקנות, חוזרי מנכ"ל וכדומה). בנוסף, המשרד מקצה ומעביר תקציבים לרשויות המקומיות בכדי לתכנן ולבנות/לשפץ מוסדות חינוך, וכן לרכוש ציוד ותחזוקה.
- המחוזות אחראים על מתן דגשים לתכנון מוסדות חינוך.
- הרשויות המקומיות אחראיות על קביעת הנחיות לתכנון וכן הגדרת כללים ותהליכים לתחזוקת מוסדות חינוך, כמו גם על התכנון והבנייה עצמה.
- מוסדות החינוך אמונים על זיהוי הצרכים והעברת דרישות רכש ותחזוקה לגורמים הרלוונטיים ברשות.

ניתוח שיח ההורים ברשת מעלה תלונות רבות על התנאים הפיזיים בהם התלמידים לומדים – בעיות במיזוג האוויר, שירותים מלוכלכים ורמת היגיינה ירודה, כיתות שנמצאות בקומות גבוהות מאוד ודורשות טיפוס, שבילי גישה לא סלולים המתמלאים בבוץ לעיתים קרובות ועוד. לטענת ההורים, כל אלה משפיעים על איכות הלמידה.

נושא מרכזי נוסף שיש לציין בהקשר זה ועוסק בחלקו בנושא תשתיות הוא נושא הצפיפות בכיתות: "מחאת הסרדינים", אותה הוביל פורום וועדי ההורים היישוביים במטרה לצמצם את העומס בכיתות, הובילה להשבתת הלימודים ב-100 יישובים בשנת 2015. בעקבות המחאה, הודיע שר החינוך דאז, נפתלי בנט, על רפורמת כיתות קטנות בכיתות א'-ג', שבמסגרתה יצומצם מספר התלמידים מ-39 ל-32 בצורה הדרגתית, כך שבכל שנה תכנס שכבת גיל חדשה לרפורמה. על פי הרפורמה, גודל כיתת לימוד לא יעלה על 34 תלמידים בכיתה, ובשכבות החלשות לא יעלה על 32 תלמידים בכיתה. עם זאת, בשנת 2018 המאבק התחדש בבתי ספר ביישובים מסוימים, משום שהתגלה כי בכיתות הגבוהות מספר התלמידים בכל כיתה דווקא גדל, בשל סגירת כיתות ופיזור התלמידים בכיתות הקיימות.

עיקר השיח ברשת מופנה כלפי הרשויות המקומיות, האמונות על המבנים הפיזיים של בתי הספר, בתקווה לקבל מענה תקציבי לפתרון הליקויים. רבים מההורים מרגישים כי ללא יוזמה שלהם, המערכת לא תתערב ותפתור את הליקויים בעצמה.

⁴ המודל של פרידמן ופישר (2002)